TD F 158

2,30 €. Any 24. La Franja, juiol de 2023

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Contra els macroprojectes eòlics

Lo Mas del Llaurador s'ha convertit en referent de la lluita que intenta evitar la massificació eòlica. [p. 5]

Poesia a Sopeira

Al museu i centre cultural Casa Toni tingué lloc, el 15 de juny, un recital a càrrec de tres poetes, amb gran èxit de públic. [p. 12]

Nit en blanc de les llengües a Saragossa

Per Sant Joan se celebrà un acte literari-musical en homenatge a les llengües patrimonials d'Aragó. [p. 13]

Eleccions a la Franja

Anàlisi dels resultats de les eleccions autonòmiques i municipals a les comarques del nostre territori. [p. 17]

Styli locus **29**
FOLK, ROCK, PUNK I ALTRES HERBES·2

Tomàs Bosque *torna als escenaris*

[p. 13 i 17]

Sumari

2 Cartes dels lectors
3 Editorial
Vinyetes al vent
4 Matarranya
6 Baix Cinca
8 Llitera
10 Entrevista
12 Ribagorça
13 Aragó
15 Catalanofonia
17 Cultura
18 Reportatge

Imatge coberta: Tomàs Bosque a La Nit en Blanc a Saragossa el 24 de juny de 2023 (Foto ©Chus Marchador/DGA)

TEMPS DE **FRANJA** 158

Edita:

C. Sagrat Cor, 33. 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
· Associació Cultural del Matarranya
· Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
· Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès. redaccio@tempsdefranja.org
Gestió i administració: Cèlia Badet.
Maquetació gràfica: Carles Terès
Consell de redacció:
Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho
Baix Cinca: Rosa Arqué
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino
Cultura: Hèctor Moret
Entrevistes i Opinió: Carles Terès
Catalanofonia: Hugo Sorolla
Aragó: Màrio Sasot
En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Marià Álvarez, Patrici Barquín, Ana Barrafon, Esteve Betrià, Tomàs Bosque, Lluís-Xavier Flores, Jordi Marín, Carme Messeguer, Josefina Motis, Vicent Pallarés, Marcel Pena, Francesc Ricart, Ramon Sistac, Arnau Timoneda.
Suplements:
Styli Locus: M. Llop, M. Sasot
Temps d'escola: P. Nogués, P. Cucalon
Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21
Producció: Terès & Antolín info@teresantolin.com
Disseny: Carles Terès Bellès
Dipòsit legal: TE-88/2000
ISSN: 1695-7709

Cartes dels lectors

"Abandoneu tota esperança"

El passat divendres, 23 de juny, quan estava seguint en directe per la televisió autonòmica aragonesa l'acte de constitució de les noves Corts regionals i vaig veure com sortia elegida presidenta del Parlament d'Aragó (ella prefereix dir president) la diputada de Vox, Marta Fernández, em van vindre de sobte, com un gat llençat amb força vers el meu rostre, les imatges d'una jornada que des de fa un bon grapat d'anys, se celebra a un dels salons del Palau de la Aljafería, seu de la cambra de diputats.

Es tracta d'un senzill i emotiu acte d'homenatge a les víctimes aragoneses i espanyoles del nazisme que organitza anualment, a l'entorn de les primeres setmanes de maig, l'associació "Amical Mathausen", la delegació territorial de la qual presideix el professor i escriptor lleidatà resident a Fraga Josep San Martín Boncompte.

A l'acte, on es llegeixen informes d'activitat i manifestos i es presenten vídeos i altres testimonis de les atrocitats comeses pels nazis a diferents camps d'extermini europeus, acudeixen, entre altres, diputats dels diferents partits polítics de la cambra i en representació de la institució amfitriona sol ser-hi el president o presidenta de les Corts autonòmiques.

Què farà la presidenta Marta Fernández el proper any quan l'Amical Mathausen demani organitzar una activitat similar?

Presoners a un barracó de Mauthausen. FRANCESC BOIX

Es programaran unes obres d'urgent necessitat que impediran cedir la sala de columnes o qualsevol altre espai dins de la casa comú de tots els aragonesos? Complirà la segona autoritat de la regió la promesa feta en el discurs de presa de possessió del càrrec, de que "totes les forces i sensibilitats polítiques representades en el parlament, tot i que unes estiguen a les antípodes ideològiques d'altres, tenen cabuda i poden expressar-se lliurement en la seu parlamentària"?

L'acte es farà però la presidenta hi serà absent per motius d'agenda ineludibles?

O es repetirà la consigna que els responsables nazis feien col·locar a l'entrada d'alguns camps de concentració com Mathausen o Auschwitz-Birkenau, que deia: "Abandoneu tota esperança"? La solució (final?) se sabrà l'any que ve.

Felip Berenguer
Saidí

A Temps de Franja *volem saber la teua opinió.* ***Envia'ns les teues cartes****, tot indicant el teu nom i població, a: redaccio@tempsdefranja.org*

COMARCA DEL matarranya

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON
Dirección General de Política Lingüística

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Amb el suport del Departament de Cultura
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

TEMPS DE FRANJA
Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
T. 978 85 15 21
redaccio@tempsdefranja.org

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquen la seua adreça de correu electrònic a **redaccio@tempsdefranja.org** per rebre els butlletins electrònics

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

Vindran temps encara més incerts?

De ben segur que els lectors ja sabeu que en els darrers comicis autonòmics a l'Aragó el Partit Popular ha emergit com a guanyador, però si no hi ha cap sorpresa haurà de comptar amb el suport de Vox per formar govern. I és que el partit ultradretà ha esdevingut clau gràcies al seu gran creixement (ha obtingut el 12% de vots i 7 diputats, tercera força), resultats que, si més no, sobten una mica si tenim en compte que un dels projectes estrella que vol impulsar aquesta formació és ni més ni menys que el transvasament de l'Ebre. Però siga com siga, a l'hora de tancar la revista, Vox ja ha assolit la presidència del parlament autonòmic gràcies a un acord amb el PP. La ultradretana Marta Fernández s'ha convertit en la nova presidenta del Parlament de l'Aragó amb els 35 vots a favor del PP i Vox. Fernández és coneguda pels seus missatges negacionistes, racistes, contra el feminisme i les persones homosexuals i, de fet, ha hagut d'esborrar el seu perfil a Twitter i Instagram per intentar aturar la polseguera que han generat les seues publicacions. No cal dir que aquest nomenament és un mal presagi dels perfils que ens podem trobar ben aviat encapçalant l'executiu aragonès. De moment tots dos partits afirmen que l'acord entre el PP i Vox «se circumscriu exclusivament» a la composició de la mesa del Parlament, tot i que també han anunciat noves converses amb l'objectiu d'explorar «les possibilitats d'assolir un acord basat en un programa de canvi avalat per l'inapel·lable resultat electoral».

Però a banda del sorprenent projecte del transvasament, el grup parlamentari Vox a Aragó també té altres propostes estrella, com la d'acabar amb el minso reconeixement i impuls que tenen tant el català com l'aragonès. De fet, abans de les eleccions aquest partit ja va demanar que s'eliminés la Direcció General de Política Lingüística, l'Institut de l'Aragonès i l'Institut Aragonès del Català, aquest últim perquè «no compleix la protecció de les llengües i modalitats lingüístiques de la zona oriental i no recull la protecció de les fables i modalitats lingüístiques de l'Alt Aragó». Segons aquesta formació política, a l'Aragó hi ha modalitats lingüístiques que persisteixen en diversos àmbits geogràfics. Pel que fa a les modalitats lingüístiques pròpies de la franja oriental, afirmen que es tracta d'un «chapurriau» (tota una novetat, no s'havia dit mai!) que presenta múltiples varietats dialectals que «contrasten» amb el català.

En definitiva, és probable de Vox al govern aragonès constitueix una amenaça preocupant per a la situació de la llengua catalana a la nostra zona. Tot i que potser intentaran donar una aparença de suport a les varietats locals, a la pràctica aquest discurs no es tradueix en absolutament res. És fonamental que es continuen prenent mesures concretes per protegir i fomentar el patrimoni lingüístic, ja que aquest és un dels pilars fonamentals d'una societat democràtica i inclusiva, i és imprescindible que el govern aragonès actue amb compromís en matèria de diversitat lingüística. Tot plegat ens recorda els malson de Vadillo, el LAPAO i tots els despropòsits que vam patir al llarg de la fosca legislatura del 2011 al 2015. És de vital importància que el govern resultant no acabe amb els escassos avenços que s'han realitzat en matèria lingüística en els últims anys, i que s'eviten noves situacions vergonyants i escandaloses. Instem els líders polítics a actuar amb responsabilitat i a preservar els drets lingüístics i culturals dels ciutadans aragonesos.

Coberta de fa deu anys. Es repetirà el despropòsit?
ARXIU

Vinyetes al vent. Per Tarroc

Lo Mas de Llaurador, referent de la lluita contra els macroprojectes energètics

// Arnau Timoneda

Lo Mas de Llaurador, la vila on mai va arribar l'electricitat, s'ha convertit en el referent de la lluita de la població contra els macroprojectes dels aerogeneradors al Matarranya i així, el diumenge 21 del passat mes de maig, es va organitzar la II marxa senderista fins la vila despoblada el 1992, ja que l'any passat es va fer la primera convocatòria. Les entitats organitzadores van ser Valjunquera por los paisajes, Valdeltormo por los paisajes i Gent del Matarranya amb la col·laboració dels ajuntaments de Valljunquera i la Vall del Tormo i Teruel por los paisajes. A la jornada reivindicatiu hi van participar més de 200 persones que es van convocar davant de l'església recent restaurada. Els marxadors eixien agrupats uns de la Vall i els altres de Valljunquera per coincidir cap a les 12 del migdia al Mas. Un cop arribats tots al seu destí, es va llegir un manifest en contra de la massificació eòlica i a favor de la pervivència dels paisatges, es va explicar la història del Mas i les causes de la seua despoblació perquè cap poble arribe a esta situació com pot suposar la instal·lació de gegants aerogeneradors i de les autopistes elèctriques. Després hi van haver activitats més lúdiques com bombolles gegants de sabó per als més menuts i, en acabat, dinar popular.

Participants en la marxa reivindicativa
MARIBEL SANCHO TIMONEDA

Unes setmanes abans de l'organització de la marxa havia aparegut a la premsa la notícia que en el projecte de la nova línia elèctrica d'alta tensió de Valdepilas a Favara a Vall-de-roures es pretén aixecar una torre a uns 70 metres de distància de la restaurada i recent inaugurada església del Mas. Una situació surrealista. A part del valor monumental i artístic del temple, al voltant del despoblat la comarca del Matarranya ha creat, estos últims anys, un punt d'informació comarcal sobre el lloc, tres vies de BTT —una que precisament es denomina Lo Llaurador— i un camí eqüestre.

I és que el Mas de Llaurador s'ha convertit en un símbol resistència contra el despoblament del Matarranya. Va desaparèixer a causa, entre altres motius, de la guerra civil -perdent la meitat del veïnat- i per la falta de la línia elèctrica que mai va arribar al Mas i, ara, les nostres viles i els nostres paisatges poden estar en perill precisament per les poderoses empreses elèctriques que pretenen enriquir-se a través de macroprojectes energètics que poden malmetre el territori i ajudar a la despoblació de les viles del Matarranya.

ESPARPILLANT PARAULES

Odi // Roberto Albiac

Com a adults, sem lo resultat de combinar diferents elements: la vila a on mos ham criat, los puestos a on mos ham format i ham viscut, les persones que ham volgut, lo nostre passat... Quan anava a l'escola, a la pregunta «què vols ser de gran?» mai vaig dir cap nom futbolístic: la meua resposta ere «Arguiñano», per com xalava fent de pinxe a la cuina de casa. Tot va canviar quan vaig explicar lo meu primer dia d'institut a la meua mare i ella va respondre, entre nostàlgia i tristesa, en aquella frase impactant «M'agradarie saber la radera llengua que va parlar mi iaio». Així va ser com un xiquet de 12 anys va descobrir una vocació diferent a la de cuiner (que sempre havie dit) ensenyant les seues lliçons de Francès de 1r ESO a «su mare». 6 anys més tard, un pis saragossà, inversió de viudetat, va permetre a un renet poder estudiar Filologia Francesa i guanyar-se la vida en això.

Recordo, en un nugo a la gola, com lo dia del 75 aniversari de l'alliberament del camp d'extermini i concentració de Mauthausen, va eixir a la llum lo dossier digitalitzat del meu iaiet (al seu propietari lo van fer eixir molt abans, en forma de fum, per una xaminera...). Mentres lo llegíem, la nostra vila, escrita al dossier, i altres viles del voltant escrites a dossiers com aquell, apareixien en esvàstiques nazis pintades a esprai.

Un nugo similar lo vaig tornar a sentir, lo 28 M, mirant lo resultat de les autonòmiques: un 13% dels meus veïns havie optat per una opció d'odi, de racisme, de masclisme, d'autoritarisme... No tots eren nostàlgics adoctrinats a les aules per la *Enciclopedia Álvarez*: una part d'ells són generació ESO, com jo, i alguns s'estrenaven davant d'una urna... Què estem fent malament la societat i, particularment, los docents, si, després de formar en valors i d'analitzar en ells la història dramàtica del segle XX, en comptes de motivar una actitud crítica, estem veent mostres d'admiració per tot allò: no ham après res.

Mor Germán López, col·leccionista d'art

// Carles Sancho Meix

A principi de juny morí Germán López (Badajoz, 1943) que, amb la seua dona aragonesa Marián Sanz, van iniciar el 1977 la col·lecció 'Arte Español Contemporáneo de los Ochenta' i, més tard, per consolidar la seua unitat crearen la Fundación Germán López y Marián Sanz. El matrimoni, residents a Barcelona, van enamorar-se del Matarranya i van comprar una casa al carrer Major 3 de Queretes que van rehabilitar magníficament per acollir una moderna galeria d'art per mostrar al públic, de manera gratuïta, la seua col·lecció d'art. Acabades les obres, el 2012, van inaugurar l'espai que ells mateixos gestionaven on es mostraven més d'un centenar d'obres d'escultura, pintura, gravat i fotografia. A més, també organitzaven exposicions temporals de diferents artistes en este mateix espai. Entre les obres de la col·lecció, pintures de Carlos Pazos, Jordi Teixidor, Carmen Calvo, Elena Asins, Perejaume i Juan Uslé, fotografies de Joan Fontcuberta, Isabel Muñoz, Ouke Lele i Juan M. Castro Prieto i gravats de Guillermo Pérez Villalta, José María Sicilia i José Manuel Broto. Sobretot recordo a Germán fent l'explicació apassionada i minuciosa als visitats i ben orgullós dels treballs exposats, amb molt d'esforç, a la seua galeria queretana. La fundació va rebre el 2021 el premi al col·leccionisme concedit per les Galeries d'Art de Catalunya —GAC— i, un any després, el premi al Destacado Espacio Expositivo sobre Arte Contemporáneo concedit per l'Asociación Aragonesa de Críticos de Arte —AACA—. Esta mateixa primavera Germán i Marián, en un acte institucional, van fer donació de la seua col·lecció al Museo de Teruel, entitat dependent de la Diputació Provincial de Terol, perquè esta continuï a Queretes i sigui el responsable de fer-se càrrec del manteniment de la galeria, de tindre oberta l'exposició permanent i continuar amb la gratuïtat de l'entrada als visitats.

Germán López en una entrevisa per a ràdio La Comarca LA COMARCA

Les tres llengües aragoneses conviuen a 'A escampar la boira'

// C. S.

A escampar la boira, una expressió molt freqüent en la nostra llengua, és el títol d'un programa d'Aragón Televisión que s'emet cada dimecres a les 11 de la nit. El teatre del Colegio Mayor Pedro Cerbuna de Saragossa és el plató des d'on es grava el programa que condueix Jorge Pueyo, activista de la llengua aragonesa i originari de Fonz, i que compta amb la col·laboració d'Andrés Llena, tamarità, que posa la nota humorística al programa a l'altre costat de la barra.

Un moment de l'entrevista. ARAGÓN TELEVISIÓN

El passat 17 de maig els protagonistes de l'entrevista van ser Los Draps, que van vindre convidats com a representants de la música jove al Matarranya. Rubén el bateria, Àlex la veu i Franchy guitarra van ser els músics representants del grup originari de Pena-roja. Un dels fets més destacats d'*A escampar la boira* és que al plató s'alternen en perfecta harmonia les tres llengües aragoneses que parlen els qui intervenen en el plató, que donen com a resultat un programa d'entrevistes força espontànies i desimboltes. Amb els músics de Los Draps el presentador va anar desgranant temes relacionats amb el seu territori. La despoblació que es va produint en les menudes viles del sud de la Franja i la possible pèrdua de serveis bàsics per a la gent, de l'orgull de ser rural, de la dificultat de viure de la música malgrat els més de trenta anys d'exitosa història del grup, la defensa d'una llengua minoritzada a l'Aragó i que està ben present en el seu repertori o del projecte de gravació d'un nou treball. A més de Los Draps, al programa han dut com a convidats de parla catalana la presentadora fragatina Thais Villas, els músics vallesans de La Pegatina o el grup valencià Zoo. Fa pocs dies, Jorge Pueyo va ser triat com a candidat per CHA per liderar la llista de la plataforma de Yolanda Díaz Sumar per a les properes eleccions del 23 de juliol al Congrés per Saragossa. Molta sort Jorge, te la mereixes!

De pandèmies, corrals i abelles

//Ana Barrafon

Això va passar, ja fa uns dies, al final de la pandèmia, que vam començar a caminar en una colla d'amics per les serres, camps i barrancs de l'entorn de Fraga.

Anàvem en busca d'aire, de flors i de paisatges. Passàvem per camps llaurats i erms, per olivars i romerals. Els masos i corrals de bestiar es veien astí i allà mig desfets, en les seues teules i parets de pedra seca. De sobte vam trobar uns corrals en unes construccions enormes, amb forats simètrics a l'interior i ja va ser un anar de sorpresa en sorpresa: Eren abellars, unes edificacions fetes als barrancs, encarades al sud, en mig de la brolla de timó, romer, ontina, escambrons i sabines. Estaven estructurats en dos murs, un posterior, alt, un altre al davant més baix, un bloc central d'obra ple de forats i un bancal pla amb una olivera o dos. I és així com un món desconegut va aflorar: Alguns tenien la data de construcció o restauració a les portes —1830—, altres tenien amos o un nom de la família que hi va treballar, molts estaven a terres comunals, altres dins de la masada d'algú i tots en unes mides paregudes però adaptats a la morfologia del terreny.

L'abellar dels Bean
ANA BARRAFON

Vam contactar en algun propietari d'edat que encara se' n recordava de com funcionava i els abellars de Ca l'Hombre, del Llarg, de Cambredó, del Pigarrat, de Saló, de les Cabreres, o de Torreblanca, van anar prenent forma.

Després, alguna consulta als arxius, moltes mirades a Google maps i Earth i la implicació entusiasta de la gent amb la qual anem parlant, en especial de l'etnògraf Eugenio Monesma, han anat donant forma a unes labors i una indústria, que per la magnitud i nombre de les edificacions —n'hem localitzat unes quaranta—, va ser important al passat recent de Fraga i comarca i del que desconeixíem quasi tot.

La investigació està començant, lo futur serà lo que vullguem los habitants del territori, però en un moment en què les abelles estan en declivi, fer notar la importància que van tindre per a l'economia dels nostres jaios podria sensibilitzar a la societat. També seria fonamental fixar-nos en les tècniques constructives oblidades com la pedra seca, o en el vocabulari dels materials, de les faenes, de les flors i la vegetació autòctona, de les motades i noms de les famílies, de la toponímia —lo nom de les partides Torralba, Torreblanca, lo Pedrós, la Partida Baixa, l'Empriu—, o dels Barrancs —Vall de Mateu, la Fogassa o Lliberola—.

I per suposat, lo primer de tot, fer un inventari i buscar la implicació i els recursos de les administracions, que penso, donaran.

U12

Naixements circumstancials // Esteve Betrià

Enguany s'està commemorant els 400 anys de la mort a Vallfogona de Riucorb del més destacat poeta del barroc català: Francesc Vicent Garcia Ferrandis, popularment conegut amb el nom de Rector de Vallfogona. Si bé sembla que aquest escriptor havia nascut circumstancialment el 1579 a la ciutat de Saragossa, fins fa ben pocs anys hom ha considerat que Vicent Garcia havia nascut a Tortosa, sens dubte perquè tant el pare com la mare eren naturals de la capital del Baix Ebre i, també, perquè hi residí, amb la mare i els avis, a partir, si més no, de la mort del pare el 1582.

Amb tot, no és tant de l'obra —per la qual l'entranyable poeta H. B. Moret ha mostrat de sempre tenir una més que notable admiració— i de la vida del Rector de Vallfogona que en volem parlar, sinó del fet que es qualifique de "circumstancial" el seu naixement a la capital d'Aragó; si fa no fa de la manera semblant que, ja al segle XX, es qualifiquen els naixements fora del domicili habitual dels pares del novel·lista i periodista Ramón J. Sender, a Xalamera, i del poeta i arquitecte Joan Margarit, a Sanaüja.

El que volem comentar és del fet que en la segona meitat del segle XX —en especial a partir de la dècada de 1960— en el Registre Civil gairebé tothom hi consta com a nascut en la capital on s'ubica l'hospital general de referència (Lleida, Alcanyís, Tortosa...). Sense anar gaire lluny, és el cas d'alguns dels col·laboradors de *Temps de Franja*, o d'escriptors i investigadors aragonesos d'expressió catalana, com ara, pel que sabem, d'Aranxa Capdevila, Glòria Francino, Jaume Fullola, Loli Gimeno, Antoni Llerda, Carme Messeguer, Juli Micolau, Joaquim Montclús, Maite Moret, Mar Puchol, Hugo Sorolla... I, esclar, caldria incloure en la llista gairebé tots els seus coetanis, *nodrits e fets* en àmbits rurals i, sovint, també urbans.

Sembla, pel que em comenten, que des de fa alguns anys, hom ja pot inscriure els nounats en el Registre Civil del municipi on resideixen el pare, la mare o tots dos, cosa que fa que ara al DNI —en els papers, vull dir— torne a constar com a naturals de les localitats on seran *nodrits e fets*; i fins i tot hom pot modificar la documentació oficial i fer-hi constar com a nascuts en el municipi dels pares.

Així doncs, en FrancescVicent Garcia —lo Rector de Vallfogona— ja no seria considerat un escriptor aragonès d'expressió catalana, sinó tan sols un autor català nascut "circumstancialment" a l'Aragó i *nodrit e fet* a Tortosa, al sud del Principat de Catalunya.

Veus en el cerç, ara en catàleg

// Carme Messeguer

Me'ls trobava de tant en tant quan, de ben joveneta, endreçava i tornava a endreçar, només per passar l'estona, aquella monolítica llibreria del menjador de quan s'havien casat mos pares: *Ana Abarca de Bolea. Obra en aragonés, Al canto'l Zinqueta*, de Nieus Luzía Dueso Lascorz, que repetia d'esme sense saber què deia, com fem tots de canalla amb paraules o expressions que no entenem però que intuïm solemnes. Eren uns volums petits, molt manosets, les primeres publicacions del Consello d'a fabla aragonesa de les primeries dels anys 80.

Per això ens va fer molt de goig, a ma mare i a mi, quan la Maite Moret ens va proposar que ma mare fos una de les veus en el cerç de l'exposició d'escriptores aragoneses en aragonès i en català que ella comissariaria en col·laboració amb l'escriptora Julia Ara, al costat d'Ana Abarca de Bolea —àmbit 1. Obrint camí—, Nieus Luzía Dueso —àmbit 2. La represa—, la Carme Alcover, la meua primera mestra de català; l'escriptora consagrada Mercè Ibarz; o l'estimada amiga Susanna Barquín —àmbit 3. Rere l'estela.

Tothom coneixeu l'exposició Vozes en o zierzo / Veus en el cerç / Voces en el cierzo, promoguda per la Direcció General de Política lingüística i la Càtedra Johan Ferrández d'Heredia de la Universitat de Saragossa, que ha itinerat a Saragossa, Jaca, Alcanyís i finalment a Mequinensa i Fraga. En la inauguració de l'exposició a Fraga, dijous 8 de juny a la seu de la Comarca del Baix Cinca, Marco Ibarz —president comarcal en funcions— va destacar la riquesa que suposa el trilingüisme de l'Aragó; Maite Moret va manifestar que havia viscut l'experiència de comissariar l'exposició com un regal per l'oportunitat del tracte amb persones extraordinàries tant de l'organització com les escriptores que la integraven; i Ignacio López Susín, director de Política lingüística, va destacar totes les activitats que havia anat generant paral·lelament el projecte des de la inauguració, l'octubre anterior, de l'exposició al Paranimf de la Universitat de Saragossa: concerts, taules redones, visites escolars... i la web vocesenelcierzo.lenguasdearagon.org on es recullen les biografies de les 34 escriptores, amb els textos seleccionats i els videopoemes dirigits per Vicky Calavia que els acompanyen. L'exposició quedarà permanent al Centre d'interpretació de l'aragonès, al Monestir de Casbas, d'on Ana Abarca de Bolea va arribar a ser abadessa.

Mary Zapater amb la comissària de l'exposició, Maite Moret
CARME MESSEGUER

I de la mateixa manera que les paraules alades d'Homer van quedar un dia fixades en papir, les veus en el cerç de les nostres escriptores en català i aragonès han quedat recollides en el paper setinat d'un catàleg tan acurat i elegant com l'exposició mateixa. Esperem, ara que es gira tronada, que les veus de les nostres escriptores continuen voleiant lliurement sota la protecció de la insigne abadessa.

ENTRE DOS AIGÜES

Carícies neuronals // Marina d'Algars

Fa temps vaig llegir una entrevista sobre Rita Lévi-Montalcini i des de llavors, de tant en tant, busco algun llibre seu i refresco la memòria. També li vaig dedicar una columna a *TdF* en l'anterior secció "Dones". Rita Lévi-Montalcini fou una neuròloga italiana, premi Nobel de Fisiologia o Medicina l'any 1986. A més de l'admiració per la seua personalitat, em va enganxar la teoria sobre les connexions neuronals, les molècules vinculades i el món que envolta les seues investigacions. De tot allò, algunes idees se'm van quedar a la ment: les neurones no envelleixen; moren, naixen, es poden activar, etc. Més endavant, ho vaig vincular amb les aportacions de la neurociència, però això és un altre tema per a una altra columna. En resposta a la pregunta sobre el sentit de la vida, allò que podem fer per a viure molts anys feliços i amb salut (ella morí als 103 anys amb perfecta activitat mental) va respondre: «fer coses desinteressadament per als altres, participar en activitats solidàries». «Ves per on —em vaig dir— una persona amb la seua autoritat posa nom a una cosa que algunes persones practiquem i què alguns ens diuen "tontos" per això». Fer les coses de manera altruista perquè sí, perquè ens dona satisfacció no està ben vist algunes voltes. El que no sabia és que això alimenta les neurones i allarga la vida. Des de llavors, la meua percepció de qui diu «quina manera de perdre el temps» o coses similars, ha canviat. No parlo de donar diners a una organització per activitats voluntàries, que ja està bé, especialment en moments puntuals per situacions de desastres naturals, guerres, etc. Parlo del tresor més gran que podem regalar: 'Temps'. Sí, la presència real (és a dir, no virtual), l'acompanyament, la participació en activitats per motivació humana no mercantilista, regalar el nostre temps, resulta que beneficia més o tant a qui ho fa com a qui ho rep. Moltes voltes recordo la iaia i la mare quan anaven de visita als parents o a les veïnes que tenien necessitat per malaltia o per ser grans. Fer companyia era habitual en la meua família i al meu poble.

Ara, que visc lluny d'aquell paisatge, d'aquells carrers, d'aquelles cases, quan em sento cansada per col·laborar en diferents activitats i algun amic em diu: «Per això t'has jubilat?», penso: guanyo en salut, diria la senyora Rita! De qualsevol manera, no està malament donar-nos unes carícies neuronals.

Un bestiar cinematogràfic

// Pep Espluga

Ara fa uns mesos la directora de cine Gala Gracia va omplir de càmeres i de tota mena d'estris cinematogràfics el bar 'Fayón' d'Alcampell, així com altres indrets de pobles propers de la Ribagorça, com Pilçà, Capella, Benavarri, Graus o Montanyana. També va estar filmant pel Congost de Mont-rebei. Era part del procés de producció de la pel·lícula *Lo que queda de tí*, que narra la història de Sara, una jove pianista de jazz que treballa a Nova York i que, a causa d'uns esdeveniments familiars més aviat tràgics, acaba tenint cura d'un ramat de bestiar en la zona que hi ha entre la Ribagorça i la Llitera alta.

Un tast de la preestrena d'aquesta pel·lícula es va poder veure aquest mes de juny passat en una jornada que es va celebrar a la Lonja de Binèfar sota el títol de "El ovino en el cine", organitzada per organitzacions professionals ramaderes, la Mesa del Ovino, i la pròpia Llotja. L'acte va aplegar un centenar de persones que van poder veure un fragment de la pel·lícula, que encara no s'ha estrenat. Tot plegat, és un acte més de reivindicació del món rural i de l'activitat ramadera, en especial de la ramaderia extensiva lligada al sector oví, el més castigat pels mercats i alhora el més sostenible i respectuós amb la natura.

Filmació de Gala Gracia a Alcampell
IMMA GRACIA / LA LITERA INFORMACIÓN

Cal dir que a Binèfar es va estrenar el passat mes de maig una altra pel·lícula titulada *Los Saldos*, que retrata la realitat ramadera de la Llitera des d'una òptica menys optimista. És una pel·lícula documental dirigida per Raúl Capdevila, un jove que va estudiar Comunicació Audiovisual i després va treballar en diverses productores, fins que amb la pandèmia es va quedar en atur i va tornar al seu poble, Binèfar, on es va posar a ajudar a son pare a la granja de porcs. La pel·lícula narra el dia a dia del treball a la granja, amb tot el focus en les circumstàncies que condicionen la seua activitat. Des de la pressió per produir, fins la manca de mà d'obra, passant per les dificultats per a coordinar accions amb els veïns o l'exclusió de les dones de les tasques productives.

Narrat amb un estil molt fotogràfic, gairebé sense paraules, *Los Saldos* aconsegueix transmetre la vivència d'aquells pagesos i ramaders que han vist com el sistema agroindustrial globalitzat els ha anat deixant fora de joc. La sensació de ser part d'una cadena molt llarga, en el que els beneficis queden en mans de unes poques grans corporacions, mentre que els perjudicis els assumeix la població local i l'entorn (que queda contaminat i espoliat), s'accentua perquè la gravació coincideix amb l'aterratge de l'empresa 'Litera Meat', un macroescorxador amb capacitat per sacrificar més de trenta mil porcs diaris, que ha alterat tots els equilibris polítics i socioeconòmics de la comarca de la Llitera.

Es diria que la preocupació pel desenvolupament del món rural el comparteix cada vegada més gent. Ho corroboren també els èxits de pel·lícules similars com Alcarràs o As Bestas, que han aconseguit nombrosos premis i aplaudiments de crítica i públic. D'alguna manera, el món rural s'està jugant el futur i les conseqüències d'aquest procés poden afectar a tothom, independentment d'on es visqui.

SE VA SOLSINT

Solsint les barreges // Patrici Barquín

A mestra, quan encara hi anava, explicaven que va haver-hi un temps en què una casa reial va engendrar una mena d'hereu en, diguem, poques habilitats fines. És a dir, allò d'empegar gomets i retallar en les estisores de punta rodona no se li donava gaire bé. D'acord, l'animalot del mestre ho va explicar d'una manera més ruda, però estem parlant d'un col·legi nacional. Ell, lo mestre, deia que li faltava un bull, al rei (al mestre tres o quatre perquè, entre altres coses, va espetegar l'adjectiu subnormal), i que només disposava de la meitat de les seues reials parts. Una manera poc fina de explicar que la decadència d'una dinastia era derivada de la falta de barreja de sang.

I és que les barreges, tret dels dissabtes a la nit, són molt i molt necessàries. Això explicaria els meus dies d'estiu a la terrassa de casa. Allí, durant l'estiu succeïen les millors coses de la vida. Així com durant l'hivern, los banys de cossi se limitaven als dissabtes al matí, i servien pa treure ronya i franquisme acumulats durant la setmana a mestra, a l'estiu eren un esclat d'alegria per viure. Allí, despullats, servidor i ma germana ens banyàvem a un ribrell ben gros en companyia de ma jaia i mon jaio, i del sol d'estiu.

Ma jaia, nascuda a Almeria, emigrada a diferents parts de la geografia africana i espanyola, arrencava per «cantiñas», mentre mon jaio, fragatí de vuit cognoms, tocava palmes tractant de mantenir una mena de ritme. I nosaltres... nosaltres ballàvem al ritme de la música i ma mare engegava la mànega i ens arruixava i convertia, així, el maití del dissabte en una bacanal d'aigua, alegria i riures.

Està bé, admeto que el Carlos aquell no està tan clar que fos tal i com lo va descriure el borinot de mestre que vaig tenir. Tampoc està clar que totes les barreges siguen afortunades, però l'alegria de viure en una família ben barrejada no me la treu ningú, tot i que, això de la barreja, encara ho he d'acabar de solsir.

Les campanes de la Llitera

// Josefina Motis

El Centre d'Estudis Lliterans (CELLIT) acaba de publicar un nou exemplar de la col·lecció Gypsa, aquesta vegada dedicat a les campanes de la comarca de la Llitera. Es tracta d'un acurat estudi magníficament il·lustrat amb imatges i fotografies.

El llibre es titula *Las campanas de la comarca de la Litera. Estudio e inventario* i està escrit per Joan Alepuz Chelet. Amb aquesta obra, el CELLIT pretén donar a conèixer les campanes conservades a la comarca que tenen un gran valor històric i cultural lligades a la tradició. Els diferents tocs ens recorden com organitzaven part de la vida els avantpassats. Encara recordem com eren els tocs de festa, de diferents cerimònies religioses, i els de dol. La seva configuració, la col·locació, i la sincronia amb els rellotges de campanars, demostren que la intel·ligència humana sempre ha sabut aprofitar els elements que té al abast.

Pel que fa a la cronologia, les campanes estudiades van des del segle XVII fins l'actualitat. S'ha de tindre en compte que anteriorment n'hi havia de més antigues, però que van desaparèixer per diverses causes, algunes per destruccions intencionades. La campana més antiga registrada actualment a la Llitera és la de l'església parroquial San Vicente Màrtir d'Albelda, que és de l'any 1609.

Campanar del Campell
PEP ESPLUGA

Totes les campanes estudiades tenen inscripcions de textos o d'imatges religioses. Al llibre se'n fa una acurada explicació molt ben il·lustrada amb imatges i comentaris sobre els autors que les van fer o que les van encarregar. Es fa referència a les foneries on es van fabricar, així com als professionals de la fosa, que de vegades eren itinerants i altres industrials. Un altre aspecte d'interès és el relatiu a les tècniques de toc habituals a l'Alt Aragó i a la Llitera, com són el repicat, el bandeig, el mig bandeig o oscil·lació, etc.

En alguns campanars també hi havia instal·lades sirenes, que es podien sentir a molts quilòmetres de distància. Recordem que quan tocava la sirena de Tamarit, se sentia per tot lo terme d'Albelda i indicava que era hora de plegar de la feina per a dinar. També es comenten les matraques que hi havia en els campanars d'alguns pobles, que es feien servir en certes diades religioses, principalment per les festes de Pasqua.

Les campanes tocaven les hores i els quarts, i estaven sincronitzades amb unes complexes maquinàries que feien funcionar els rellotges. Segons s'explica en el llibre, en la majoria de pobles no s'han conservat aquelles maquinàries, substituïdes pels nous costums i per la mecanització electrònica moderna.

En la segona part, el llibre inclou una sèrie de fitxes per cada població de la Llitera, amb imatges i explicacions molt acurades sobre campanes i campanars d'esglésies i ermites de cada municipi, incloent les localitats ara abandonades com Quatrecorts o Palagrinyó. Es detallen el diàmetre, el pes, l'autor, l'any de fosa, el mecanisme de toc, les inscripcions, sanefes i decoracions de cada campana. També s'hi indica l'estat de conservació i es fan propostes per a mantenir-les en el futur.

NO SOM D'EIXE MÓN

Això no pinta bé // Francesc Ricart

Fa temps que demanem i reclamem més atenció, dedicació i actuacions en favor del català a la Franja. Els verbs que faig servir ja es veu que són "senzills": *demanem* perquè és la nostra llengua i tenim el dret de demanar a favor del català, com un dret humà bàsic; *reclamem* perquè entenem que les administracions són negligents en la cosa de la llengua i perquè al llarg dels anys —posem-hi des de 1984, quan la Declaració de Mequinensa— no s'han afanyat a defensar i garantir la presència i l'ús del català, per exemple, en els espais públics i en les actuacions que depenen, posem-hi, dels ajuntaments i els ens comarcals; no cal dir en les retolacions locals, anuncis oficials, etc. Allò que, d'una manera tèbia i amb una boca no gaire grossa les associacions de la Franja que funcionen des dels anys vuitanta repeteixen manta camins, però de manera no gaire reeixida.

El temps passa i les eleccions van caient inexorablement. Amb les convocatòries electorals, ni que siga de reüll, sempre esperem i volem veure-hi què diuen els programes dels partits polítics sobre el català, quins compromisos estan disposats a prendre. El català mai no ha estat un punt estrella dels programes electorals, de fet fins fa poc i una mica *obligats* per la descoberta de l'aragonès, a penes, és recurrent la referència de les llengües en els programes electorals.

En aquest moment, després de les eleccions municipals i autonòmiques i a la vista de les notícies que arriben sobre el "pa que hi donaran" a la llengua catalana al País Valencià i les Illes Balears, a partir del protagonisme del PP i VOX, he de confessar que estic esgarrifat. Què ens passarà a la Franja, de què serà capaç el govern d'Aragó que, si aquests anys amb Lambán i el seu govern progressista (!), no hem progressat i ens trobem en una situació molt precària? Què ens espera amb la dreta contumaç? Veurem si gosen "tocar" la llengua a l'escola i rebaixar-la més; o si es replantegen els avenços que sobre el paper representen les Acadèmies de les llengües. En fi.

Ja ens podem arremangar. Esperem a veure quin cas fan de les nostres demandes i reclamacions pel català; i ja no dic res d'exigir, que és el verb que volia "recomanar" i que hem d'emprar pel català d'una vegada a la Franja; això sí, per exigir caldrà més fermesa, decisió i, és clar, haurem de ser més.

ANA MORENO CABALLUD, DOCTORA EN GEOLOGIA I ESPECIALISTA EN PALEOCLIMATOLOGIA

«Estem en una emergència climàtica i ens toca plantar-li cara»

// Rosa Arqué

Ana Moreno Caballud va néixer a Vilanova i la Geltrú i es va criar a Fraga. És Llicenciada en Geologia per la Universitat de Saragossa, Doctora en Geologia per la Universitat de Barcelona i Científica titular de l'Institut Pirenaic d'Ecologia (IPE) del CSIC. L'any 2003 va aconseguir un contracte per a treballar en el grup de Limnologia i Canvi Global de l'IPE dedicat a l'estudi del senyal climàtic registrat en sediments lacustres de la península Ibèrica i de Sud-Amèrica. En 2006 va obtindre una beca internacional Marie Curie per a estudiar els canvis climàtics abruptes en la Universitat de Minnesota. Després de dos anys als EUA, va obtenir un contracte en la convocatòria «Ramón y Cajal». L'any 2009, va posar en marxa una línia d'investigació basada en reconstruccions paleoclimàtiques i el maig de 2014 es va estabilitzar com a Científica Titular en el grup de «Paleoambients Quaternaris» de l'IPE-CSIC on actualment desenvolupa la seva investigació. També li agrada molt la difusió i la pedagogia. Sempre procura col·laborar amb centres educatius per ajudar a fomentar el pensament científic.

Ana Moreno
ARXIU A. M.

Què és la Paleoclimatologia?
És una disciplina científica que se centra en l'estudi dels canvis climàtics del passat. Les recerques en Paleoclimatologia es desenvolupen a diferents escales, ja que podem tractar de reconstruir les variacions del clima per a diversos milions d'anys o centrar-nos en períodes recents com els últims dos mil anys, on aquest registre es podrà comparar amb l'actual canvi climàtic.

Com eren els climes del passat?
Aquesta és una pregunta massa complexa per a contestar aquí ràpidament... però ens ha de quedar una idea clara i és que el clima ha variat des que el nostre planeta existeix, és a dir, tenim ni més ni menys que 4.600 milions d'anys de canvis climàtics. I per descomptat en aquest temps hi ha hagut «de tot», hem passat per períodes de temps on no hi havia gel en els pols i altres llargs períodes, com l'actual, on tenim casquets polars. Això sens dubte són canvis climàtics importants que, en part, han acompanyat a l'evolució biològica fins a arribar al que coneixem avui dia. I és a més interessant veure quins mecanismes han causat aquests canvis climàtics. Aquí hem de pensar que tant mecanismes externs, com per exemple l'impacte d'un meteorit, com a interns han modulat el canvi climàtic. Així, la distribució dels continents, la configuració orbital o les erupcions volcàniques han estat clau a conformar el nostre clima. Avui dia, a aquests processos «naturals» hem de sumar l'augment de gasos d'efecte d'hivernacle per a poder explicar el ràpid augment de temperatures que estem experimentant.

De quina manera obtens la informació per a reconstruir el clima del passat?
La nostra recerca no comença descarregant dades de les temperatures de diverses estacions meteorològiques sinó que comença produint aquestes dades. Per a obtenir informació del clima del passat ens hem de basar en indicadors indirectes dels paràmetres climàtics principals, com a temperatura o quantitat de precipitació. Aquests indicadors indirectes els aconseguim en arxius geològics, com són els sondejos de gel, els sediments de llacs, les estalagmites de les coves o fins i tot les glaceres. El que necessitem és que aquests indicadors estiguin «ordenats», és a dir, siguem capaços de dir què és més antic i què és més modern i, mitjançant diferents tècniques de datació, arribar a donar dates tan precises com sigui possible de quan han ocorregut els canvis.

«El clima ha anat variant des que el nostre planeta existeix»

Què aporta la Paleoclimatologia per al pronòstic del clima futur?
La Paleoclimatologia és fonamental per a donar context temporal al canvi climàtic actual i també per a proporcionar nou coneixement que ajudi a millorar els models predictius del clima futur. Les nostres dades reflecteixen clarament l'excepcionalitat d'aquest canvi climàtic. D'una banda, aquesta excepcionalitat es manifesta quant a les concentracions de diòxid de carboni que té l'atmosfera, que són les més altes de l'últim milió d'anys a conseqüència de sumar a la variabilitat natural l'aportació per la crema de com-

Ana al salt de Roldán, Serra de Guara,
ARXIU A. M.

bustibles fòssils que estem fent des que va començar la industrialització. D'altra banda, les temperatures a escala global estan augmentant d'una manera molt més ràpida que canvis climàtics anteriors i això té conseqüències molt importants en la nostra vida. No sols és que faci més calor, sinó que hi ha més esdeveniments extrems i alteracions en el cicle hidrològic, que ens porten a impactes en la disponibilitat hídrica, en l'agricultura, etc. En definitiva, estem en una emergència climàtica i ens toca plantar-li cara de veritat.

I ara, en quins projectes estàs treballant?
Un dels projectes en els quals estic treballant se centra en els dipòsits de gel que trobem en algunes coves del Pirineu. Aquests dipòsits són arxius d'informació de climes del passat i estem assistint a la seva desaparició any rere any. És una investigació urgent perquè se'ns fon el «llibre de dades»... I això és trist, però alhora és una oportunitat i cal aprofitar-la. Treballem sobretot en coves del Parc Nacional d'Ordesa i Monte Perdido on aquests depòsits són relativament abundants i ens estem encarregant de registrar el canvi de temperatura, mesurar la pèrdua de gel però també de datar i extraure tota la informació paleoclimàtica possible a contrarellotge.

Actualment, pertanys al grup/associació/moviment Rebel·lió Científica. Per què?
Em preocupa molt la situació d'emergència climàtica que estem vivint. Hem superat gairebé tots els límits planetaris que garanteixen la nostra supervivència i en aquest context, malgrat els avisos des de la ciència, no es fa res (o almenys no prou) en l'àmbit polític. Deia Albert Einsein que «els que tenen el privilegi de saber, tenen l'obligació d'actuar» i jo crec que Rebel·lió Científica és un moviment de científics que busca complir d'alguna manera amb aquesta responsabilitat. Per a mi, RC és un grup que em permet altres maneres de fer arribar a la societat que estem davant una emergència, que hem d'actuar urgentment i que depèn de tots nosaltres que es produeixi un canvi.

«Ara estic treballant en els dipòsits de gel que hi ha en algunes coves del Pirineu»

Si tinguessis l'oportunitat de parlar amb ells, què els diries als polítics dels quals depèn la legislació que podria frenar el canvi climàtic?
Moltes coses, però el primer que els diria és que contin la veritat. Des de la ciència fa dècades que avisem d'aquesta situació i jo crec que s'ajornen les decisions de caràcter polític que cal prendre. O es prenen a mitges. El tema de la gestió de l'energia és una d'aquestes decisions preses a mitges perquè, encara que reconec que s'està apostant per un augment de les energies renovables, no es presenta cap mesura dirigida a la reducció del consum energètic, que és igual o més important. I la implantació de plantes fotovoltaiques o de nous generadors eòlics, que sí que realment ha crescut, es fa d'esquena a les demandes de la població rural i de la conservació de la biodiversitat que és el nostre "matalàs" enfront del canvi climàtic. Cal fer aquesta transició energètica tan necessària, però d'una manera planificada, d'una manera justa, sense deixar a ningú enrere, i sense que l'objectiu sigui el benefici de les grans empreses. És hora d'actuar de debò, amb mesures que no agradaran a tothom. Només així tindrà sentit i serà creïble la intenció política de canviar les coses i frenar aquest canvi climàtic.

Dins una cova de la serra de Guara
ARXIU A. M.

Recital de poesia al Museu centre cultural casa Toni

// Glòria Francino Pinasa

El dijous 15 de juny del 2023 al Museu i centre de cultura de casa Toni de Sopeira s'hi va celebrar un recital de poesia a càrrec dels poetes Sofía Rodríguez Garcia i Francesc Mompó i Valls, i Montse Cercós Farreny, amb prou assistència de públic dels tres pobles habitats que conformen el municipi: Pallerol, Santorens i Sopeira.

El temps va acompanyar per fer la lectura poètica a l'espai ampli de l'era, que va apropar les veus dels poetes a la gent, com va saber fer la colombiana Sofía Rodríguez, escriptora i artista, que ha participat en festivals poètics i revistes i ben implicada en aspectes solidaris i de defensa dels drets humans. La seua obra està traduïda al romanès, italià, portuguès i català i coneguda a diversos països: Colòmbia, Argentina, Canadà, El Salvador, Espanya, EUA, Mèxic, Perú, Portugal o Romania i de la qual destaca el llibre *El bar de la avenida 33*. Va començar recitant "La loca", poema que podria recordar a la romàntica Rosalía de Castro, poetessa gallega del segle XIX, peró Sofía Rodríquez va més enllà amb les seues metàfores del segle XXI: "Me han llamado la loca / la loca de la luciérnaga en la lengua. / Me tiran lluvia en tejados transparentes / piedras de pintados suplicios." També va teatralitzar algunes poesies com "Madame Sofia", "La fiesta" o "La tierra", referida a Colòmbia "flor naranja de trocha", "La despedida de los lejanos" o "Las instalaciones" amb imatges tan originals com "tatuajes en mis varices / los hilos del tiempo..." o l'erotisme del poema "El secreto de los amantes".

Pel que fa al professor de valencià i escriptor de novel·les, poesia i literatura juvenil, Francesc Mompó i Valls, de la Vall d'Alabaida, ha participat en actes relacionats amb la llengua i la literatura i és col·laborador en diversos mitjans de comunicació. Ha estat guardonat en diverses ocasions, del qual se citen alguns dels seus llibres de poemes: *Versos oceànics*, guanyador del premi Ciutat de València de 2019, *55 maneres de mirar València*, E*nfiladís en el fum* i *Atlàntic*, on l'autor va recordar ser seguidor de poetes americans i europeus com Jack Kerouac o Charles Baudelaire. Francesc Mompó va declamar poesies molt eloqüents i ben sintètiques com "El camí", "Pedra" i algunes destinades a mirar València com els versos: "Mare amatent / bagassa de carreró..." o bé "A la vora de la rosella ha niat el sacre i el gripau..." relacionat-los amb la situació política actual de la ciutat.

Presentació dels poetes Sofía Rodríguez i Francesc Mompó per Manuel i Mariàngels.
PAU BARRULL

La professora Montse Cercós Farreny va parlar de la seua relació amb la poesia i de com van sorgir els seus llibres *Vibracions de l'ànima* i *Mantell Blau* —del qual vam escriure un article el 26 d'agost de 2022 a la web de *Temps de Franja*—. L'autora va comentar que en l'actualitat treballa amb grups de poesia solidària, així va explicar com d'útil pot ser la poesia per conviure amb el dolor, un projecte que es du a terme al Vall d'Hebron de Barcelona. Va recitar diversos poemes, entre els quals "Elles", reivindicatiu, escrit i llegit en un acte per celebrar el dia de la dona a Barcelona, una altra poesia dedicada al món de la prostitució "Vindré descalça", segon premi de poesia eròtica, i d'altres poemes que estan situats en els paratges ribagorçans com el dedicat a Espills, em homenatge a la gent que va viure en estes terres o el dedicat a Sopeira, "Sota les pedres del pont / serpenteja la memòria de l'aigua" o als noms de les cases de Santorens.

Manuel, Sofía Rodríguez, Francesc Mompó, Àngels i Montse Cercós.
GLÒRIA FRANCINO

Una tardi, no melàncolica a l'estil d'Antonio Machado, encara que el record sí que mos va atansar al poeta universal en alguns temes com els camins, les pedres i, sobretot, les emocions, una tardi plena de poesia que les autores Sofía Rodríguez, Montse Cercós i l'autor, Francesc Mompó, van interpretar en estils personalíssims els seus versos, creats amb una visió del segle XXI per a ments obertes i disposades a sentir el batec de la paraula i el lirisme en els seus cors.

Nit en Blanc de les Llengües al Museu de Saragossa

El cant del cigne d'un projecte encomiable

// // Marià Álvarez

El passat dissabte 24 de juny va tindre lloc, al Pati del Museu de Saragossa (Plaça de los Sitios, número 6), la Nit en Blanc de les Llengües organitzada per la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó.

El magnífic pati de columnes del Museu de Saragossa es va anar omplint de gent al llarg de tota la tarda, la qual podia veure una mostra dedicada a les Llengües d'Aragó o signar i escriure en el llibre commemoratiu de la Nit de les Llengües. Els que ho feien rebien una bossa de tela que contenia llibres en aragonès i català editats pel govern aragonès.

A les 21 hores començà l'acte pròpiament dit, conduit pel cap de servei de la DGPL Francho Beltrán.

Trencà el gel l'escriptora i professora Pilar Benítez llegint dos emotius textos propis en aragonès. A continuació pujà a l'escenari el grup de folk Olga y los Ministriles que interpretaren peces en aragonès i català, com *Lo ruquet i el Llantaïm*, d'Anton Abad, cançons tradicionals del Matarranya, i clogueren l'actuació amb la jota ansotana *S'ha feito de nuey*.

Després intervingueren els periodistes, escriptors i activistes lingüístics franjolins Lluís Rajadell i Mário Sasot. El primer llegí un conte del seu llibre *Terra Agra*, premi Guillem Nicolau 2021, i el segon, un fragment de la seua novel·la *Espills trencats* al·lusiu a la vida del seu pare.

Olga y los Ministriles
CHUS MARCHADOR/ DGA

Seguidament actuà la compositora i cantant fragatina Júlia Cruz acompanyada a la guitarra per Quico, amb tres peces pròpies en català i, com a invitat especial, intervingué el músic i cantautor Tomàs Bosque, amb tres temes que pertanyen a un grup de poemes, propis i de Desideri Lombarte, musicats i gravats recentment.

Després va ser el torn per a tres dones escriptores: Lucía López i Iris Orosia Campos, autores en aragonès, i la nonaspina Merxe Llop, la qual llegí dos poemes del seu llibre *Esclat*.

Posteriorment, el director general de Política Lingüística, Ignacio López Susín, va fer un breu balanç de la seua tasca al llarg d'aquestes dues legislatures.

Susín remarcà que «hem recorregut junts i juntes durant 8 anys un camí difícil, amb obstacles des de fora i des de dins, i crec que entre tots i totes hem avançat molt en la dignificació i la normalització de les nostres dues llengües minoritzades». Va reconèixer que «hem tingut pocs mitjans, però els hem aconseguit esprémer al límit» i donà les gràcies al personal que l'ha acompanyat en la DGPL, al qual qualificà de «gent compromesa i treballadora».

Finalment animà els presents a continuar en la lluita per les llengües pròpies i remarcà que «sol ho aconseguirem si ho fem tots junts».

Finalment arribaren amb els seus temes crítics, descarats i *marxosos* els membres del grup musical Os chotos, que van fer saltar i ballar animadament a la concurrència, amb la intervenció especial de l'entranyable Flip, membre del mític grup Ixo Rai.

Júlia Cruz, acompanyada pel guitarrista Quico
CHUS MARCHADOR/ DGA

Final de curs // Vicent Pallarés Pascual

Tot just ara acabem el curs escolar. Sempre el principi i el final dels dies d'escola són fites importants que marquen els nostres anys com a estudiants o com a docents. Si al començament l'energia és molt alta, amb moltes ganes per iniciar una nova aventura, al final de juny ja és nota el cansament i les vacances d'estiu s'oloren. Són dies intensos per als docents: s'han d'acabar feines, cal tancar paperassa i els butlletins de notes. A més a més, cal deixar-ho tot endreçat i preparat per al pròxim any.

Aquestes dates em fan reflexionar sobre les escoles que tancaran per sempre, sobretot per la manca d'alumnat causada pel despoblament. Pobles on les veus i les rialles dels xiquets i de les xiquetes ja no se sentiran més. En aquests casos, al cansament acumulat del final de curs se li ha afegir la tristor de guardar tots els materials que hi ha en aquell centre, així com la incertesa de no saber si mai més tornarà a obrir.

Tot i això, no està tot perdut. Encara que poques, hi ha escoles a alguns pobles que tornaran a obrir aquest any que ve gràcies a les persones que han vingut d'altres indrets i que han decidit començar una nova vida lluny del seu lloc d'origen. Una porta d'esperança contra el despoblament en territoris que, a poc a poc, es van buidant sense gaires remeis efectius que el frenen.

L'Academia Aragonesa de la Lengua, present a les jornades de Nogará

// Maite Moret Oliver

El proppassat 19 d'abril de 2023, el president de l'AAL, Javier Giralt, i el seu secretari, Juan Pablo Martínez, van presentar la institució davant d'un públic prou nodrit i interessat, sobretot pel que fa a l'aspecte gràfic de la llengua aragonesa, al centre Joaquín Roncal de Saragossa, acte que formava part d'un programa de diferents ponències i activitats organitzades per l'Associació Cultural Nogará-Religada en les XXIX jornades de les llengües d'Aragó, entre els dies 15 i 25 d'abril.

Javier Giralt va encetar la intervenció amb un repàs sobre la història de l'AAL i es va detenir en els acords assolits fins al moment pels acadèmics que en formen part. Així mateix, va oferir alguns detalls sobre les properes accions que l'AAL duria a terme: 1) la confecció d'un corpus textual, antic i modern, de l'aragonès i del català a l'Aragó, 2) la publicació de la revista de l'AAL (RAAL), 3) l'organització de la biblioteca que està ubicada a la seu que té assignada la institució (al Centre Aragonès de Referència, per a l'equitat i la innovació "Rosa Arjó"), 4) la confirmació d'un protocol de col·laboració amb l'IEC, l'AVL i la UIB, 5) la compilació dels fenòmens del català a l'Aragó en les obres de l'IEC, un buidatge que ja ha finalitzat, i, per últim, 6) un concurs literari escolar, que es durà a terme durant el curs 2023-2024.

La intervenció de Juan Pablo Martínez es va centrar en la tasca duta a terme per la Comissió de grafia de l'Insituto de l'Aragonés (IA), una intervenció molt didàctica que va recórrer tot el procés de normativització gràfica que la comissió ha estat confegint durant pràcticament un any de feina: 23 sessions celebrades amb un cronograma de 45 qüestions gràfiques que calia tractar, tenint en compte les anteriors grafies. Els acords totals han estat d'un 49%, els de consens un 20,4% ,els de majoria qualificada un 20,4%, i els de majoria absoluta un 10%. Unes dades que no fan més que demostrar que la feina ha estat profitosa i que els acords són més quantificats que no pas els desacords.

Juan Pablo Martínez i Javier Giralt a Nogará
MAITE MORET

El procés va arribar al seu final el dia 3 d'abril, amb la grafia oficial que es pot consultar al web de l'Acadèmia: https://www.academiaaragonesadelalengua.org/sites/default/files/ficheros-pdf/ortografia-de-laragones_web_an.pdf, i que com el mateix Juan Pablo Martínez va expressar: "ye de toz y pa toz".

Visita de la junta de la Societat d'Onomàstica

El 26 de juny el president de la Societat d'Onomàstica, el professor Pere Navarro (Universitat Rovira i Virgili), acompanyat de la secretària general, Mar Batlle, i els vocals Andreu Beltran i Eugeni Perea, es van reunir a la seu de l'AAL amb el seu president, Javier Giralt, el secretari, Juan Pablo Martínez i la tresorera, Maite Moret.

La visita, en primer lloc de cortesia entre les dues presidències, va tenir un caràcter productiu, ja que es van forjar vincles de col·laboració per organitzar de manera conjunta el 50è Col·loqui de la Societat d'Onomàstica a la Franja la propera primavera del 2024, així com per publicar estudis toponomàstics que es duguin a terme en un futur.

En aquesta reunió es va determinar la comissió que organitzarà el proper Col·loqui i es van posar damunt la taula algunes idees sobre les ponències principals, així com els possibles temes del col·loqui, que s'acabaran de perfilar al mes de setembre en la següent reunió que es convocarà per tractar-ne tots els aspectes necessaris perquè aquest 50è Col·loqui sigui tot un èxit.

Reunió amb la Societat d'Onomàstica
MAITE MORET

‘Al Portal’, una revista germana de la ciutat de l’Alguer

// Lluís-Xavier Flores Abat

A l’octubre de 2021, l’amic Cento Marco i jo mateix visitàvem la ciutat de l’Alguer; complíem així un somni de molts anys. En lo nostre cas, era un viatge molt esperat d’ençà que en 1993 descobriren que allí es venerava un imatge que havie provingut de la nostra ciutat d’Alacant, lo Sant Crist de la Misericòrdia o “lo Cristo d’Alacant”, com és conegut popularment. En eixa ocasió, l’amic Carlos Sechi, exalcalde de l’Alguer i membre actiu de l’Obra Cultural de l’Alguer, ens anunciava la propera publicació d’una revista en català. Mesos després ja és realitat *Al Portal. Veus de l’Alguer*, un nou periòdic en la nostra llengua, hereu de *L’Alguer. Periòdic de cultura i informació* (1988-2014), el qual va ser fonamental en la promoció cultural i lingüística de l’Alguer, gràcies al treball constant de mossén Antoni Nughes (1943-2018), que n’era el cap redactor. Esta revista algueresa entre a formar part del panorama cultural de la ciutat catalana de Sardenya i del món de la catalanofonia, com la nostra *Temps de Franja* a l’Aragó. Los ho devem al treball del Centre Cultural Antoni Nughes, l’Obra Cultural de l’Alguer i la Plataforma per la Llengua.

La seua presentació van dur-se a terme en la cerimònia de la festa de Sant Jordi de 2022 a l’Alguer –lo 10 de juny es va presentar a Barcelona– i hi participaren Antoni Torre (Centre Cultural Don Nughes), Giuseppe Tilloca (Obra Cultural de l’Alguer) i Irene Coghene (Plataforma per la Llengua), tres coneguts activistes de la cultura algueresa, així com Carlo Sechi, exalcalde de la localitat, que va coordinar l’acte. Fins a la data s’han publicat quatre exemplars, amb una periodicitat de tres números a l’any (amb un preu de tres euros), que tracten temes culturals sobre l’Alguer, actualitat, llengua, identitat, història i medi ambient. La contraportada de cada número és un poema, tal com cloïa també el periòdic *L’Alguer*, i el grafisme i il·lustracions són de Margherita Sechi.

La revista conté articles majoritàriament escrits en lo català de l’Alguer –recordem que juntament amb el valencià, és la tercera varietat de la nostra llengua que té un estàndard propi i oficial–, però també hi trobem algun article en italià i sard. La presència d’*Al Portal* és indispensable per a la normalització del nostre idioma en esta ciutat sarda, pertanyent a la Corona d’Aragó durant molts segles, on el nombre de catalanoparlants cada vegada minva més. La redacció o *comitat* està composta per Irene Coghene, Salvatore Manca, Mauro Mulas, Giusy Pascalis, Luigi Saiu, Salvatore Scala, Carlo Sechi, Giuseppe Tilloca, Antonio Torre, membres de les associacions responsables del periòdic.

Cobertes de quatre números de ‘Al Portal’
L.-X. FLORES ABAD

Al primer número trobem articles com ara el dedicat a Antoni Nughes, de Carlo Sechi; al segon, los titulats “La cançó catalana a Sardenya: *Mariner, bon mariner*” del cantautor Claudio Gabriel Sanna i “Fidelitat a l’Alguer a Ciro Fadda” de Pere Lluís Alvau, sobre este músic, compositor i autor de *Xistos algueresos*, finit el 2022; al tercer, l’interessant “Periòdics algueresos” de Carlo Sechi, “Agermanament l’Alguer i Tarragona” de Miquel Fort i “La tradició del casicottu”, un formatge de Pasqua, d’Antonella Casu i Piergianni Chessa; i al darrer número, un article dedicat a la producció local de pansa de Mauro Mulas i un altre sobre rituals de Setmana Santa de Salvatore Manca, en què es cita el popular Sant Crist de la Misericòrdia del segle XVII així com referències locals, valencianes i catalanes del costum recentment recuperat a l’Alguer de fer grillar el forment per a guarnir-hi los sepulcres de Dijous Sant.

Al Portal té l’ambició de continuar la tradició de les publicacions periòdiques catalanes editades a l’Alguer, com ara *La Sardenya catalana. Fulla patriótica dels catalans de Itàlia* dirigida per Ramon Clavellet (amb un sol número en 1908); *Renaixença nova* (amb dos números en 1960), dirigida per Antoni Simon Mossa del Centre d’Estudis Algueresos; *Bastió, la veu de l’Alguer* (amb dotze números entre 1980 i 1982); i l’esmentat *L’Alguer, periòdic de cultura i informació* (amb cent cinquanta-set números entre 1988 i 2014), però també segueix l’estela de la *Revista de l’Alguer. Periòdic de cultura dels Països Catalans* (1990-1999) del Centre de Recerca i Documentació Eduardo Toda.

Des de *Temps de Franja* desitgem llarga vida a *Al Portal*, a les seues entitats impulsores i a totes les persones que, superades les ingerències i fortes hostilitats del passat provinents del Principat, respecten i promouen les peculiaritats de la llengua i cultura algueres i llur manera de defendre i normalitzar este patrimoni compartit amb la resta de germans catalano/valencianoparlants, entre ells los aragonesos. Les subscripcions les podeu fer en plalguer@plataforma-llengua.cat, però, sense dubte, lo que mereix la pena és visitar a l’Alguer i adquirir-la allí mateix; tots los que parlem i estimem este idioma mil·lenari ho hauríem de fer alguna vegada en la vida.

'Tempestes venen del sud'

// Jordi Marín Monfort

Les eleccions autonòmiques del passat 28 de maig ens han deixat un panorama desolador al País Valencià. Després de dues legislatures en què s'havia aconseguit projectar una imatge allunyada de la corrupció i els desficacis, l'aritmètica de les urnes ens ha retornat al passat.

Si els anys de les majories absolutes del PP es van caracteritzar pel malbaratament de fons públics, l'amiguisme desacomplexat i mantenir viu l'esperit secessionista pel que fa a la política lingüística i cultural respecte la resta de territoris de parla catalana, el govern que es perfila té tots els ingredients per ser molt més bel·ligerant.

El preu del desgast

Durant els governs del Botànic s'havia fet un tomb radical a la gestió de la Generalitat i s'havien dut a terme polítiques que semblaven utòpiques amb el govern anterior, tot i que sovint insuficients a ulls d'un sector del seu electorat. A més, ha quedat pendent l'eterna promesa d'un finançament autonòmic just. Ni amb un govern d'esquerres a Madrid s'ha fet cap pas endavant en aquest sentit.

D'altra banda, mantenir un govern de coalició comporta tensions que no sempre s'han sabut resoldre d'una manera eficient. El cas de judicialització de la líder de Compromís i que fora vicepresidenta del Consell, Mònica Oltra, n'és l'exemple més clar (*lawfare* de llibre com s'ha demostrat) i que els socis de govern no van saber —o no van voler— defensar com hauria calgut.

L'abstenció, determinant

L'abstenció i el reagrupament del vot de la dreta (la desaparició de Ciudadanos) han estat la clau. A les tres circumscripcions les esquerres han perdut més vots que les dretes respecte les eleccions de 2019: a Alacant el 15,2% uns i el 5,5% els altres; a Castelló un 12,9% i un 0,2%; i a València 8,9% i un 1,0% respectivament.

La ultracatòlica de VOX Llanos Massó, nova presidenta de les Corts Valencianes, JOSÉ CUÉLLAR

Hi ha hagut una desmobilització del vot d'esquerra que ha estat determinant i els partits n'haurien de fer una anàlisi crítica per veure què l'ha provocada. És evident que el discurs de la por de "que ve el llop!" no ha funcionat i cal projectar il·lusió en el vot, perquè una bona gestió de l'administració (en termes generals, s'entén) no ha estat suficient.

Baixar el llindar del 5% al 3% dels vots per a tenir opció a entrar a les Corts Valencianes ha estat una reivindicació històrica de les formacions petites al País Valencià i en aquesta ocasió la gran damnificada ha estat Unides Podem. Amb tot, només s'hauria aconseguit que un escó canvies de dreta a esquerra.

Una legislatura de destrucció

El que ens depara el futur més proper és un retorn als anys més foscos de la política autonòmica. Amb un PP que s'ha reservat el control del 95% del pressupost i un soci de govern que té com a objectiu destruir tot allò que no faci referència explícita a la "*sacrosanta unidad de España*" i atacar sense complexos qualsevol indici de catalanitat (lingüística o cultural) el que hem d'esperar és una administració molt antivalenciana i gestionant uns pressupostos adreçats a enriquir als de sempre i hipotecant, una altra vegada, el futur del País Valencià.

Aquestes setmanes hem assistit a tot un seguit d'anuncis i declaracions d'intencions que fan posar la pell de gallina. Caldrà veure l'abast real d'aquestes polítiques, perquè en molts casos es trobaran amb legislació de rang superior que les impossibilitaran, però és evident que l'actitud i el posat reaccionari és desacomplexat i el temps dels eufemismes ha passat.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Torero // Ramon Sistac

La persona que toreja, és a dir que lluita amb un toro segons unes regles i convencions. Torejador (com a *Carmen* de Bizet: *Toréador, en garde! Toréador! Toréador!*), sinònim, no es documenta en català fins al segle XVIII, i torejar i torero a la segona meitat del XIX. La cronologia els delata: tot i que a casa nostra sempre hi ha hagut festes taurines, les *corridas*, a la manera clàssica i amb tot el *sursumcorda* i xim-pum, són una tradició importada de l'oest que, en un moment determinat, va passar a la Provença i l'Amèrica llatina. El *toreo* ja des d'antic ha portat associada la polèmica sobre aspectes ètics, culturals i polítics. Contràriament al que molta gent pensa, el moviment antitaurí no és exclusiu ni de la nostra època ni molt menys de Catalunya: les "*corridas*" ja van ser prohibides a Xile i l'Argentina durant el primer terç del segle XIX, i cinc estats mexicans ho han fet en els darrers deu anys.

Torero ve de toro, que és el bou no castrat, el brau. Però no cal dir-ne "brau", perquè tots dos mots són catalans. Igualment se'n pot dir bou, que és la paraula genèrica per a designar el mascle de la vaca, tant si està capat com si no. En tot cas, a mi, de tota esta història, l'únic que m'interessa és l'estofat de coa de toro, que és molt bo i melós (encara que et deixa els morros mostosos). No soc antitaurí només per ètica, sinó perquè tot plegat és caspós. Ara bé; quan he sabut que el conseller valencià de Cultura serà un torero, he entès l'única referència cultural que hi ha a l'acord de govern PP/VOX: *Aprobaremos una Ley de Señas de Identidad que proteja los valores y costumbres y tradiciones de la Comunidad Valenciana como parte esencial de la plural riqueza de España. Por ello, eliminaremos las subvenciones a las entidades o asociaciones que promuevan los "países catalans"*. Doncs això: *las dos orejas y el rabo*.

Tornar a l'escenari als 75 anys

// Tomàs Bosque

Està més que comprovat que, a la majoria de la gent, els agradaria saber cantar bé (entonar); i posats a triar un instrument, escollirien el piano, que és l'instrument rei. Així que el meu cas d'afició molt primerenca a la música entra dins la plena normalitat; que ha pogut estar afavorida per l'herència de la bisagüela Cecilia Cases, de la que se'n parlave de les seues virtuts a la família. També per les tradicions de la Codonyera, un poble menut on, en la primera meitat del segle XX, hi havia piano a sis cases, dos orgues a les iglésies, tocadors de rondalla, i cantors i cantores vocacionals que interpretaven, a les misses i als oficis, los repertoris en llatí, de ressonàncies gregorianes i de la música culta. Però no n'hi havia prou en los bons antecedents i tindre una oïda fina, si no haguérem tingut moltes ganes i necessitat de perseguir fins al final lo somni de la música.

Vist d'ara, els deu anys de cantautor dins el terratrèmol al final del Franquisme, els recordo amb una enorme satisfacció; inclús els moments durs de prendre la decisió, la primavera de 1979, de guardar la guitarra i posar-me a fer de tender. Vaig muntar una llibreria infantil amb venda de joguets, amb les idees de l'amic Ubieto i les pessetes que teníem la Rosa i jo. Ere el 'Tobogan', on els xiquets del barri de Torrero entraven a jugar al minúscul parc interior on estava l'esmentat tobogan. Venent llibres i joguets, vaig reprendre els estudis per arribar a professor de Conservatori. I seguia component melodies i escrivint cançons. Després, cinc anys de professor al conservatori d'Osca. Tot seguit vam muntar la Escuela Popular de Música, un projecte d'èxit amb 500 alumnes que, en mans dels dirigents de la central sindical patrocinadora, va acabar malament. Així que vaig haver de muntar la nostra Escola de Música Plaza de Mozart, on hem tingut treball segur, i ajudant amb la millor voluntat, en allò que dic al començament: la necessitat que tenim les persones de saber cantar i aprendre a tocar un instrument a qualsevol edat.

Tomàs Bosque
CARLES TERÉS

I ara, als 75 anys, volem tancar el somni de la música amb la publicació de les cançons escrites des del 79. Comencem pel llibre-disc *Tomàs Bosque canta a Desideri Lombarte*, ja enregistrat. Al que seguiran, si la força i la salut mos ho permeten, una selecció de *Canciones de Zaragoza*, la majoria en castellà. I un tercer llibre-disc en català titulat *Lo meu Aragó*.

Cat/Aragonario

Diccionari dialectal del català d'Aragó

ARAGÓN
www.lenguasdearagon.org

Esta nova versió incorpora 3.000 entrades més, arribant a les 15.000 en total referides al català d'Aragó i les seues correspondències en castellà i català estàndard.

GOBIERNO DE ARAGON

8 M: Terratrèmol 'ma non tropo'

PP i PSOE es mantenen en els seus feus i els minoritaris aguanten en alguns pobles

// Marcel Pena Zanuy

La realitat administrativa de la Franja ens impedeix fer-nos una idea de com són els resultats d'alguns processos electorals. En esto article podrem veure els guanyadors de les nostres comarques i els principals llocs franjolins, tant a escala autonòmica com municipal.

Tots els llocs i ciutats de l'Estat espanyol van celebrar eleccions municipals el passat 28 de maig, a més de comicis autonòmics en alguns territoris, com a Aragó. La manca d'una realitat administrativa pròpia a la Franja, sumat a unes divisions comarcals que no corresponen a la realitat lingüística, ens impedeixen constatar com afecten els processos electorals a la Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca i el Matarranya.

Per esta raó, hem decidit analitzar els resultats de les passades eleccions per podre tindre'n una òptica franjolina. A continuació, veurem quins han estat els vencedors a cada comarca, a escala autonòmica, així com a les seues capitals en l'àmbit local. A la realitat particular que presenta cada comarca cal afegir-hi algunes sorpreses locals, si bé els resultats del conjunt de la Franja no difereixen massa dels aragonesos.

Corts d'Aragó

Pel que fa a les eleccions autonòmiques, el 28M ha deixat a la Franja uns resultats similars als de la resta de la CA d'Aragó, tot i que amb un parell de dades a destacar si anem pam per pam i comarca per comarca. Per exemple, tant a la Ribagorça com a la Llitera, de tradició socialista, el PSOE ha estat la força més votada en 946 i 1.723 vots respectivament, seguit de PP (909 i 1.382) i Vox (213 i 409). En estos dos casos trobem la primera gran diferència respecte als resultats autonòmics, en els quals el PP es va imposar amb claredat al partit liderat per Lambán.

També cal destacar la bona posició del PAR a les dues comarques més al nord, en contraposició als pobres resultats aragonesos que l'han deixat amb només un escó a Saragossa. De fet, els regionalistes van aconseguir vèncer a les autonòmiques a Monesma i Queixigar, a la Ribagorça, i a Albelda i Baells, a la Llitera. Sens dubte, hi va tindre influència que a les tres poblacions hi hagués llistes locals, que se van imposar als dos llocs lliterans i va empatar a 23 vots amb el PSOE a Monesma i Queixigar.

Els resultats de la resta de partits són tapats pels del PP i PSOE. A les dues comarques Vox ha estat el tercer partir més votat, amb 213 suports a la Ribagorça i 409 a la Llitera, tot i que hi ha hagut alguns 'sorpassos' locals, com el de la CHA a Benavarri (tercers amb 50 vots) i Camporrells (segon, amb 23), el del PAR a Benasc (tercer, amb 122) o Aragón Existe a Açanui (tercers, amb 12), llocs on estos partits han superat a la formació ultra.

Al Baix Cinca, el PP (a Fraga, Torrent de Cinca i Vilella de Cinca) i el PSOE (a Mequinensa i Saidí) s'han repartit l'honor de ser la força més votada a cada municipi. Vox ha estat tercera força a Fraga, Mequinensa i Saidí, però hi ha hagut un parell de sorpreses. A Vilella, la candidatura de Ciudadanos-Tú Aragón ha estat la segona amb més suport, una anomalia per un partit que no ha aconseguit entrar a les Corts. A Torrent, en canvi, Entre Todos Bajo / Baix Cinca (ETBC) va obtenir 109 vots, per arribar a ser la tercera més votada.

Esta candidatura, centrada a fer feina a la comarca del Baix Cinca i que només se presentava per la província d'Osca, també ha assolit els 320 vots a Fraga i 17 a Vilella. En canvi, no ha obtingut cap vot a Saidí, per falta de suports, ni a Mequinensa, on no se podia votar ETBC per pertànyer a la província de Saragossa.

Finalment, per la falta de suport a la resta de la província, ETBC ha quedat fora de les Corts. A escala comarcal, el PP (3.124 vots) se'n va endur la victòria, mentre que PSOE (2.423) i Vox (901) completen el podi.

Menys variació encara hi ha hagut al Baix Matarranya, on el PP només ha cedit la seua hegemonia davant el PSOE a Favara, partit que ha quedat en segon lloc a Faió, Maella i Nonasp. Vox ha estat tercer a tots els municipis d'esta subcomarca, sense que cap dels altres partits amb representació parlamentària se'ls hi hage apropat. Finalment, el PP ha aconseguit 946 vots al Baix Matarranya, pels 847 del PSOE i els 224 de Vox.

La gran sorpresa, però, potser és la del Matarranya històric. El PP ha repetit la victòria assolida al Baix Cinca i al Baix Matarranya, però en esto cas no ha estat seguit del PSOE, sinó de Teruel Existe. La candidatura liderada per Tomás Guitarte se'n va endur 102 vots més que el PSOE en l'àmbit comarcal: 1.166 davant 1.064. A més, va ser la força més votada a Valljunquera, la Codonyera i la Torre del Comte; la segona a Beseit, Massalió, la Freixneda, Aiguaviva, la Vall del Tormo, la Portellada i Ràfels; i la tercera a Vall-de-roures, Calaceit, Queretes, Pena-roja o la Torre de Vilella, entre d'altres.

Com a curiositat, només al Matarranya Aragón Existe va obtenir 1.166 vots dels 32.717 totals, més d'un 3,5% de representativitat. La xifra per si sola diu poc, a no ser que la posem en context: la població del Matarranya històric només representa el 0,73% del total d'Aragó, a raó dels seus 9.856 habitants. Segons l'Institut Aragonès d'Estadística, a 1 d'abril de 2023 residien a la comunitat autònoma 1.351.492 persones.

Tampoc són menyspreables alguns resultats del PAR, quarta força comarcal, per damunt de Vox. Els regionalistes van esquivar els mals resultats del conjunt de la CA d'Aragó a llocs com Pena-roja, Lledó, Ràfels i la Ginebrosa, on van ser el partit més votat; la Codonyera, Fondespatla, la Canyada de Beric i

Fórnols, en segona posició; o la Vall del Tormo i la Sorollera, tercers.

Així, si ajuntem els resultats de les quatre comarques franjolines, trobem que el PP ha estat el partit més votat amb 8.043 suports, seguit del PSOE (7.003) i Vox (2.172). Unes tres primeres posicions calcades al repartiment que trobarem durant els pròxims quatre anys al Palau de l'Aljaferia. En canvi, els bons resultats que ja hem esmentat d'Aragón Existe al Matarranya li permeten ser la quarta força més votada a la Franja (1.665), per davant del PAR (1.076), Podemos (794) i la CHA (761), per esto ordre.

Finalment, tot i presentar-se només per la província d'Osca, ETBC (456) ha superat en 173 els suports rebuts per IUA (283), una candidatura que ha aconseguit entrar a la cambra autonòmica. De fet, només a Fraga (320) ETBC ja ha pogut superar els resultats d'IUA a tota la Franja.

Presa de possessió de l'alcaldessa de Maella, Maria Elena Bondia.
M. D. GIMENO.

Eleccions municipals

Com és habitual, quan una jornada electoral aglutina votacions per a diferents institucions els resultats no solen ser massa distants. D'esta manera trobem que el PP s'ha imposat a tres de les quatre capitals de comarca, pràcticament calcant els resultats de les eleccions autonòmiques.

A Fraga, el PP mantindrà l'alcaldia de la capital del Baix Cinca com a mínim quatre anys més, gràcies als 10 regidors que li permetran governar amb majoria absoluta, sense dependre de cap altre partit. Tot i baixar en nombre absolut de vots, el PSOE repeteix amb quatre seients, mentre que la candidatura local d'ETBC manté els dos que tenia sota la marca de Compromís per Fraga (CxF). Vox ocupa l'últim lloc amb un escó, mentre que Podemos i Ciudadanos queden fora del Consistori després de formar-ne part durant els darrers quatre anys.

Més volada té encara la victòria popular a Tamarit de Llitera, també per majoria absoluta. Per primera vegada des del final del franquisme, el PP ocuparà l'alcaldia tamaritana, que des de 1979 i fins ara s'havien repartit el PSOE i el PAR. D'esta manera, s'ha posat punt final a vint anys de governs socialistes. Francisco Mateo, alcalde durant les últimes quatre legislatures, no optava a la reelecció i el PSOE ha passat de sis a quatre regidors. Vox, que a la Llitera només se presentava a Tamarit i Camporrells, ha aconseguit entrar per primera vegada a un ajuntament lliterà.

Benavarri va ser l'única capital franjolina on el PSOE ha obtingut l'alcaldia, però amb un regidor menys dels sis que tenia la passada legislatura. Tot i que el PP va conservar el nombre de suports i d'escons, amb tres, la irrupció de la CHA, que no s'hi va presentar fa quatre anys, amb un 9,74% dels vots li ha permès entrar al Consistori ribagorçà. De totes maneres, els aragonesistes no seran necessaris a l'hora que el PSOE pugue formar equip de govern, de manera que Benavarri queda com un dels llocs franjolins més importants que estaran en mans socialistes els pròxims quatre anys.

Pel que fa a Vall-de-roures, el PP va refermar el seu domini al Matarranya. De la mateixa manera que el PSOE a Benavarri, els populars continuaran manant amb majoria absoluta a la capital matarranyenca malgrat perdre un regidor, passant de vuit a set. Qui també van acabar prou contents la jornada electoral van ser els membres de la candidatura local de la CHA, i més concretament dels dos regidors que van aconseguir gràcies als 186 vots rebuts. Una xifra bastant interessant si tenim en compte que a les autonòmiques, la CHA només va podre recollir 61 vots a Vall-de-roures. Esta pujada de la CHA va ser a costa d'un PSOE que en va perdre un, d'escó, i que va ser la candidatura menys votada de les quatre presentades al lloc, per darrere en nombre de paperetes d'un PAR que, això sí, també es va quedar amb un únic regidor.

Fora de les capitals, cal destacar casos de llocs importants com el de Benasc, on PSOE i PP han empatat a quatre regidors, i per això la decisió de qui s'endurà l'alcaldia està en mans dels tres representants del PAR local. Més clara ha estat la victòria del PSOE al Torricó, amb sis regidors davant els tres del PP, i a Mequinensa, amb vuit dels 11 escons. La localitat minera també destaca per ser un dels pocs llocs on Ciudadanos-Tú Aragón ha aconseguit representació, amb dos regidors, superant el PP, que s'ha quedat amb un de sol. Fora del binomi PSOE-PP ha quedat Calaceit, on la candidatura de Teruel Existe s'ha imposat a estos dos partits, amb uns resultats molt ajustats: 204 vots per a Teruel Existe, 193 per al PSOE i 189 per al PP. Una diferència suficient per a guanyar les eleccions amb tres regidors. Això sí, caldrà el suport d'un dels altres dos si volen fer-se en l'alcaldia.

Les eleccions municipals també ens han deixat una mala notícia: els veïns de Mont-roig no han pogut votar qui serà el seu alcalde, perquè no es va presentar cap candidatura. Ara cal esperar a veure si en un termini de tres a sis mesos s'hi poden tornar a convocar eleccions locals, esta vegada sí, amb alguna candidatura que podria ser de consens. En cas contrari, una gestora es farà càrrec del lloc. Una situació que ens hauria de fer valorar la gran fenya, moltes vegades de forma desinteressada, que fan els alcaldes i regidors dels nostres llocs, siguen del color que siguen, per mantindre'ls vius.

PROVEM-HO EN CATALÀ

MOLT PER PARLAR.
MOLT PER VIURE.

moltperparlar.cat

Generalitat de Catalunya

Pel català, sempre endavant